

Б. Л. МОДЗАЛЕВСЬКИЙ,
член-кореспондент Академії Наук
СРСР.

З ЛИСТУВАННЯ ДЕКАБРИСТІВ.

(Листи І. І. Пущіна до Ф. Ф. Матюшкіна).

Публікуючи в збірникові „Декабристы”, що його видала Академія Наук СРСР, листи Івана Івановича Пущіна до найближчого його приятеля й товариша на засланні — Євгена Петровича Оболенського, ми були відзначили їх велику історичну, біографічну й літературну вагу. І справді, визначаючися літературністю й особливою красою свого стилю, ці листи зберегли для нас чимало цінних відомостей про сім'ю декабристів — надто в пору, коли частина їх вийшла на поселення після каторги в Чіті й Петрівському заводі, — коли вони, звикнувши за 12—13 років жити під замком, враз опинилися „на волі” в стані піддоглядних засланих поселенців і мусіли звикати до нового ладу побуту. Цей побут декабристів-поселенців прекрасно обрисовується в докладних і змістовних листах Пущіна до Оболенського.

У цьому повідомленні ми маємо познайомити читачів з новою групою листів Пущіна, а саме листів його до Ліцейського його товариша, відомого адмірала Федора Федоровича Матюшкіна (пом. р. 1872)¹; про цього останнього до нас дійшло багато дуже прихильних думок од його шкільних товаришів, приятелів та сучасників, — починаючи з Пушкіна, що він ще року 1825 з своєго заслання, у відомій пісі „19 октября” удававсь до Матюшкіна з ніжним дружнім привітом:

Сидиши ли ты в кругу своих друзей,
Чужих небес любовник беспокойный?
Иль снова ты проходишь тропик знайный
И вечный лед полуночных морей?
Счастливый путь!... С Лицейского порога
Ты на корабль перешагнул шутя,
И с той поры в морях твоя дорога,
О, воли и бурь любимое дитя!

Найближчий і любий Ліцейський товариш І. І. Пущіна, людина незвичайно скромна, високо освічена й з чудовим, добрим серцем, Федір Федорович Матюшкін безпосередньо не був листувавсь із

¹) Оригінали листів переводяться в Пушкінському Домі Академії Наук СРСР.

Пущіним (та й узагалі він, здається¹, не був щедрий на листи) і тільки на початку року 1851 звернувся до далекого друга своїх молодих років з першим листом. Пущін не зараз,— а мало не через рік однією з першими листами звернувся на цей „листокъ“ Матюшкіна, оповів йому коротенько про події свого життя з року 1827, коли його вислано до Сибіру з Шлісельбурзької неволі; оповідання Пущіна, що він, на жаль, не залишив спогадів про особисте своє життя¹), дуже цінне через деякі подробиці, що їх він дав своєму товаришеві в легкій, мало не жартівливій формі (лист № 1).

З історичного погляду, Пущінові листи до Матюшкіна важливі спогадами про Ліцей і взагалі про Ліцейську старовину, а так само про товаришів з Ліцею, згадками про Пушкіна та ще, між іншим, зазначенням, що у Пущіна був од його брата Миколи Івановича автограф відомого послання Пушкіна до Пущіна: „Мой первый другъ, мой другъ безцѣнныи“,— автограф, що його тепер загублено²).

Цікава ще Пущінова звістка про зовнішні розміри літературної спадщини другого декабриста-ліцеїста Кюхельбекера (див. листа до Матюшкіна № 1): тепер ясно, що з цього величезного й, без сумніву, цікавого для істориків літератури спадка до нас дійшла, на жаль, лише невелика частина. Одзначмо ще Пущінові думки про Невельського, про Муравйова-Амурського, його міркування про політичні питання, його слов'янофільство та загальний його ідеалізм (листи № 4 і 5),— нарешті, відзначимо невідомі дані про позашлюбних дітей Пущіна— Ганнусю й Івана, а так само захоплений його погляд на „Рыбаковъ“ Григоровича, що в них він відчув новий літературний напрям і радісно прийняв його. Взагалі, в листах Пущіна до Матюшкіна, що він відограв показну роль в справі одруження Пущіна року 1857 з удовою М. А. Фонвізіна,— слід уважати цінний історичний і історично-літературний матеріал³).

Листи до Ф. Ф. Матюшкіна.

1.

25-го Генваря 852. [Ялуторовськъ].

Давно я прочелъ твой Листокъ, добрый другъ Матюшкинъ, давно поблагодарилъ тебя за него, но еще не откликнулся тебе— тебе впрочемъ давно сказали добрыя мои сестры, что я въ Мартѣ мѣсяцъ порадованъ быль твоимъ письменнымъ воспоминаніемъ. Съ тѣхъ поръ

¹) Відомі тільки славнозвісні його спогади про Пушкіна.

²) Чи нема його, часом, в архіві Пущіна, що нині належить Є. Є. Якушкінові в Москві?

³) На жаль, не всі Пущінові листи до Матюшкіна дійшли до нас: отож, напр., 1-го серпня року 1855, прохочи брата подякувати Матюшкінові за фотографічний портрет його, Пущін писав: „Я донього скоро писатиму“ (С. Я. Штрайх, И. И. Пущин, М. 1925, стор. 233; лист цей невідомий; про другого листа він згадує 30-го вересня року 1855 (там-же стор. 235).

много времени прошло, но мы такими сроками отсчитываемъ время, что эта отсрочка не по чьемъ, особенно когда независимо отъ годовъ вѣрна Лицейская дружба. Съ этой увѣренностю можно иногда и молча понимать другъ друга.—Между тѣмъ позволь тебѣ замѣтить, хотя и немного поздно, что въ твоемъ письмѣ проглядываетъ что-то похожее на хандру: а я воображаю тебя тѣмъ же веселымъ Федернелке¹⁾), какимъ оставилъ тебя въ Москвѣ,—помнишь, какъ тогда Кюхельбекеръ Вильгельмъ танцевалъ мазурку и какъ мы любовались его восторженными движеніями. Вотъ куда меня бросило воспоминаніе²⁾). Вѣришь-ли, что бывало въ Алексѣевскомъ равелинѣ, не смотря на допросы, очные ставки и всѣ прибаутки несовсѣмъ забавнаго положенія, я до того забывался, что, ходя диагонально по своему пятому Номеру³⁾), несознательно подходилъ къ двери и хотѣлъ ити за мыслю, которая забывала о замкѣ и стражѣ. Странно тебѣ покажется, что потомъ въ Шлюссельбургѣ (самой ужасной тюрьмѣ) я имѣлъ счастливѣйша минуты. Какъ это дѣлается, не знаю. Знаю только, что эта сила и поддерживала меня, и теперь поддерживаетъ. Часто говорю себѣ: „чѣмъ хуже — тѣмъ лучше“. Не всѣми эта философія признается удобною, но видно она мнѣ посылается свыше. Хвала Богу!

Если это начало такъ было мнѣ облегчено, если два года одиночного заключенія⁴⁾ такъ благоразумно были мною приняты, то ты можешь себѣ представить какъ я былъ счастливъ, когда въ одно прекрасное утро⁵⁾), въ Шлюссельбургѣ, раньше обыкновеннаго приносить мнѣ умывальникъ и вслѣдъ за тѣмъ чемоданъ. Вывели на Гаубтвахту, гдѣ я увидѣлъ двухъ товарищѣй. Мы до того обрадовались другъ другу, что когда надѣвали намъ цѣпи, мнѣ казалось, что это самый удобный нарядъ, хоть онѣ были 10 ф. вѣсу и длиною только въ поль-аршина. Трудно было попасть въ телѣгу, которая ожидала на берегу Невы. Помчались по замерзлой осенней дорогѣ — тряско, но пріятно было дышать свѣжимъ воздухомъ и двигаться, послѣ долгой тюрьмы. Гдѣ же тебѣ разсказать всѣ мелочи путешествія? Это было бы похоже на разсказъ Шехеразады⁶⁾. При-

¹⁾ Такъ звавъ Матюшкіна директоръ Ліцею Енгельгардт та товариші одного зъ нимъ випуску.

²⁾ Це могло бути весною року 1824, коли Матюшкін бувъ у Москвѣ, повернувшись зъ Північної експедиції, та зустрів тутъ Кюхельбекера, Пушкіна, Б. Данзаса та іншихъ ліцейськихъ товаришівъ (Н. Гаѣт фрѣйндъ, Товарищи Пушкіна, т. II, 1912, ст. 45, 51 та т. III, ст. 44 — 45).

³⁾ Себ-то по каземату № 5.

⁴⁾ У Шліссельбурзькій фортеці Пушкін знаходився зъ 29 червня р. 1826, а доти бувъ зъ 17 грудня р. 1825, у Петропавлівській фортеці въ Петербурзі.

⁵⁾ Це було 12 жовтня р. 1827.

⁶⁾ Цікавий листъ Пушкіна у вигляді журналу, якого писавъ вінъ у дброзі зъ 17 по 31 жовтня р. 1827, списуючи путь свою, надруковано въ книзі С. Я. Штрайха: И. И. Пушкін, М. 1925, ст. 144 — 153.— Вінъ жваво змальовує симпатичну постать Пушкіна та душевний станъ його за того важливого въ житті його моменту.

мчались мы трое въ Тобольскъ съ фельдъегеремъ¹⁾) — именно примчались, я неразъ говорилъ ему, что ъхавши въ каторжную работу, кажется незачѣмъ такъ торопиться, но онъ по своимъ расчетамъ билъ ямщикомъ и доказывалъ свое усердіе къ службѣ. — Изъ Тобольска²⁾ потише поѣхали до Читы³⁾). Тамъ нашли всѣхъ въ сборѣ. Погостили въ Четѣ до Августа 1830 года. Въ Августѣ отправились двумя колоннами, братской степью, гдѣ выставились намъ юрты, въ Петровской Заводѣ⁴⁾). Въ Петровскомъ Заводѣ уже обзавели нась каждого своей комнатой и потому мы тамъ подольше зажились — наша послѣдняя категорія въ 1839 году оставила это спокойное помѣщеніе, гдѣ для развлеченія мы мололи муку. Потомъ я перебрался въ Туинскъ, тамъ четыре года свободной Сибирской жизни съ правомъ никуда не выѣзжать. Изъ Туинска я переѣхаль съ Оболенскимъ сюда и здѣсь воть уже скоро 10-ть лѣтъ продолжается моя резиденція. — Пора бы за долговременное терпѣніе дать право Гражданства въ Сибири, но видно еще непришелъ назначенный срокъ. Между тѣмъ уже слишкомъ половины нашихъ нѣтъ на этомъ свѣтѣ. Очень не многіе въ Россіи — наша категорія еще нетронута. Кто больше поживетъ, тотъ можетъ быть еще обниметъ родныхъ и друзей зауральскихъ. Это одно мое желаніе, но я это съ покорностю предаю на Волю Божію. Судьба меня баловала и балуетъ. Родные, которыхъ ты теперь за меня оберегаешь, въ продолженіе $\frac{1}{4}$, вѣка заставляютъ меня забывать, что я не съ ними: постоянныя попеченія. Я иногда просто таю въ признателномъ чувствѣ. Вы, добрые люди, тоже въ немъ незабыты — Борисъ⁵⁾) уже неразъ слышалъ, сколько я ему благодаренъ. Здѣсь кажется любить меня больше, нежели я ихъ люблю. Незабудь, что мы тринацдцать лѣтъ были на кораблѣ⁶⁾), гдѣ отъ столкновенія и у васъ бывають нелады. Слѣдовательно и немудрено, что иногда были между нами недоразумѣнія, особенно въ началѣ, при бездѣйствіи, съ полной силой. Благодаря Бога я вышелъ не разочарованный изъ этого испытанія. Не знаю поймешь-ли ты меня настоящимъ образомъ. Пишу что на умъ взбредеть. И гдѣ написать все что хотѣлось бы сказать, если бы пришлось быть вмѣстѣ. До сихъ поръ одного брата Николая видѣлъ⁷⁾) — эта минута оживила на многіе годы. Свиданіе было совершенно неожиданное — и этой минутѣ скоро десять лѣтъ.

¹⁾ Відомим через свою жорсткість фельд'егерем Желдобіним; див. там-же, ст. 314-5-6.

²⁾ Де Пушні та двоє подорожніх товаришів його — А. В. Поджіо та П. А. Муханови були в середині листопада р. 1828 (див. збірку Пушкінського Дому. „Декабристы“ М. 1925, ст. 123 — 124).

³⁾ Див. там-таки, ст. 128 — 148, щоденник переходу з Чити декабриста Штейнгеля.

⁴⁾ В Читу Пушні прибув 5 січня р. 1828, там-таки, ст. 317, прим. 27.

⁵⁾ Б. К. Данзас, до родини якого особливо близький був Матюшкій.

⁶⁾ С.-то в казематах Чити та Петрівського Заводу (1827 — 1839).

⁷⁾ Року 1842, див. угорі; лист його до Ф. О. Завалішіої, р. 1843, див. у Сборникѣ Стар. бумагъ П. И. Щукіна, т. X, ст. 289 — 290 (помилково віднесено до І. І. Пушніа).

Къ тебъ я года два тому назадъ посыпалъ вашего Охотскаго моряка Поплонского¹⁾ — незнаю неиспугалъ ли онъ твсего Контр-Адмиральства²⁾.

Ты напрасно говоришь, что я 25 лѣтъ ничего объ тебъ неслыхалъ. Нашъ Директоръ³⁾ писалъ мнѣ о всѣхъ Лицейскихъ. Онъ постоянно говорилъ, что особенного происходило въ нашемъ первомъ выпускѣ — обѣ иныхъ я и въ газетахъ читалъ. Незнаю лучше ли тебъ въ Балтійскомъ морѣ, но очень радъ, что ты съ моими. Вообще не-очень хорошо понимаю, что у васъ тамъ дѣлается, и это естественно. Въ Россіи меньше всего знаютъ, что въ ней происходит. До сихъ поръ еще неубѣждаются, что гласность есть ручательство для общества, въ какомъ бы составѣ оно ни было. — Кстати надобно сказать тебѣ, что надняхъ я обѣ тебѣ говорилъ съ Шамардинымъ, который съ тобой былъ у Малиновскаго въ Каменкѣ; онъ теперь служить въ Омскѣ и былъ въ Ялуторовскѣ по дѣламъ службы. Отъ него я почерпаю свѣденія о флотѣ, хотя этотъ источникъ не совсѣмъ удовлетворителенъ. Онъ человѣкъ честный, но довольно пустой⁴⁾. — Любимый мой морякъ Невельской⁵⁾, который теперь на устьѣ Амура. Онъ всякой разъ бываетъ у меня, когда ѿдеть въ Россію.

Какой же итогъ всего этого болтанія? Я думаю одно, что я очень радъ перебросить тебѣ словечко, — а твоє дѣло отыскивать меня въ этой галиматѣ. Я совершенно тотъ же безтолковый, неисправимый человѣкъ, съ тою только разницею, что на плечахъ десятка два слишкомъ лѣтъ больше. Можетъ быть у нашихъ увидишъ отъѣзжающихъ, которые везутъ мою рукопись⁶⁾, ты можешь ихъ допросить — обо мнѣ, а ужъ я кажется довольно тебѣ о себѣ же на-говорилъ. — Обними всѣхъ нашихъ Сенаторовъ и другихъ чиновъ людей⁷⁾. Сожителя твоего, какъ теперь вижу — мнѣ Annette писала, что ты живешь съ Яковлевымъ⁸⁾. Когда будетъ возможность (а возможность эта бываетъ), скажи мнѣ о всѣхъ нашихъ нѣсколько словъ.

¹⁾ Василь Костянтинович Поплонський, офіцер з. р. 1837, служив у Балтийській флоті, а з р. 1844 — в Охотському, де в чині лейтенанта був за старшого члена Ради Охотської Приморської Управи, а р. 1847 робив опис та промір в Охотському морі, командуючи бригом „Охотск.“ Р. 1850, в чині капітана 2 рангу, його переведено до Балтийської флоті; в січні р. 1864 йому дано контр-адміральського чина та звільнено од служби.

²⁾ Ф. Ф. Матюшкін був контр-адміралом з 6 грудня р. 1849.

³⁾ Е. А. Енгельгардт.

⁴⁾ Микола Якович Шамардин, урядовець для особливих доручень у справах Міністерства Державних Маєтностів при Раді Головної Управи Західного Сибіру, в Омському.

⁵⁾ Відомий адмірал Генадій Іванович Невельской (народ. 1814 † 1876), один з головних діячів у приєднанні Амуру до Росії, сподвижник Муравйова-Амурського.

⁶⁾ Про який Пушкін рукопись говориться тут, невідомо: його славнозвісні записи про Пушкіна надруковано було в серпні р. 1858.

⁷⁾ С.-то ліцейських однокурсників, з яких багато хто зробив близкую урядовчу кар'єру.

⁸⁾ Михайло Лук'янович Яковлев, ліцейський товариш Пушкіна.

Еще прошу тебя отыскать въ Ларинской Гимназіи сына нашего Вильгельма-покойника¹). Спроси тамъ Мишу Васильева (онъ подъ этимъ псевдонимомъ, послѣ смерти отца, отданъ сестрѣ его Юстинѣ Карловнѣ Глинкѣ). Мальчикъ съ дарованіями, только здѣсь былъ большой шалунъ — теперь, говорять, исправился. — Скажи ему, что я тебя просилъ на него взглянуть. — Бѣдной Вильгельмъ написалъ цѣлой ящикъ стиховъ, который я отправилъ въ Екатеринбургъ къ его сестрѣ. Онъ говорилъ всегда своей женѣ, что въ этомъ ящикѣ 50 т. рублей, но кажется этотъ обѣтъ не сбывается. Мне кажется одно наказаніе ожидало его на томъ свѣтѣ — освобожденіе отъ Демона Метроманіи и убѣжденіе въ ничтожности его произведеній. Другихъ трѣхъ за этимъ страннымъ существомъ не было. — Безъ конца бы могъ тебѣ рассказывать миллионъ Сибирскихъ анекдотовъ обѣ немъ, но это слишкомъ далеко бы повело. — И то пора честь знать. На первой разъ дать тебѣ отдохнуть отъ этой нити моего лабиринта безвыходнаго. Мивологія тутъ непомогаетъ. —

Какъ бы тебѣ опять отправиться описывать какой нибудь другой мысъ Матюшкінъ — тогда бы и меня нашелъ — иначе врядъ-ли намъ встрѣтиться²). — Со мной здѣсь одинъ твой знакомецъ Муравьевъ-Апостоль³), братъ Сергія — нашего мученика⁴); онъ тебя видѣлъ у Корниловича⁵), когда ты возвратился изъ полярныхъ странъ — шлетъ тебѣ поклонъ — а я въ Энгельгардтовой книжѣ имѣю твоє описание ярмарки въ Острівнѣ⁶). —

¹) У В. К. Кюхельбекера були діти: Михайло (нар. 29. VII. 1840, † 22. XII. 1879), Іван (нар. 1841, † в дитинстві) та Юстіна (згодом замужем за Косовим). На „всеподданнійшую“ доповідь графа А. Ф. Орлова (8. IV. 1847) Юстіні Карловні Глінці дозволено було взяти до себе на виховання малолітків Михайла та Юстину (див. у С. Я. Штрайха, И.-І. Пущин, М. 1925, ст. 211), які лишилися по смерті брата її, з тим, щоб їх іменувалося не батьковим прізвищем, а Васил'евими. Під цим прізвищем Михайла віддано було р. 1850 до Ларинської гімназії, а коли він скінчив її р. 1855, його зачислено до петербурзького університету на юридичний факультет. Але курсу він не скінчив і р. 1863 був прaporщиком царськосельського стрілецького батальону. Маніфестом 26. VIII 1856 дітям В. К. Кюхельбекера даровано права дворянства та повернено батькове прізвище.

²) З 23 лютого р. 1820 по 1 травня р. 1824 Матюшкін був у так званій Північній Експедиції барона Ф. П. Врангеля, що описувала береги Крижаного моря від гирла р. Індигирки до острова Колючіна. Один з мисів, що їх описав Матюшкін, названо „Мисом Матюшкіна“.

³) Матвій Іванович Муравйов-Апостол, декабрист, р. 1823 подався на демісію підполковником з Поатавського пішого полку.

⁴) С.-то повищеного 13 липня р. 1826 Сергія Івановича Муравйова-Апостола.

⁵) У відомого декабриста-історика Олександра Йосиповича Корниловича, колишнього офіцера квартирмайстерської частини та генерального штабу (1824).

⁶) В книзі Е. А. Енгельгардта „Russische Miszellen zur genaueren Kenntniss Russlands und seiner Bevohner“ (4 томи, 1828, 1830, 1832). В цій збірці надруковано цікаві листи Матюшкіна з Врангелевої експедиції. В першому з листів (т. I) описується побут чукчів та своєрідний чукотський ярмарок в Острівному. В другому листі (т. II) є дуже цікаві й на ті часи зовсім нові дані про шаманів (див. Д. Ф. Кобеко, Имп. Царськосельській Лицей. Наставники и питомцы, СПБ. 1911, ст. 211 — 212).

Крѣпко тебя обнимаю. Ты еще и о другихъ моихъ листкахъ будешь слышать — вездѣ одинъ и тотъ же вздоръ. По этому ты меня узнаешь — больше мнѣ ничего не нужно.

Вѣрный твой И. П.

Скажи Борису¹⁾, что съ этой почтой порадовала меня жена Николая²⁾ доброю вѣстю о выздоровленіи Катерины Павловны³⁾. Обними его крѣпко и Константина⁴⁾; что онъ подѣлываетъ? Пожалуйста будьте всѣ здоровы, добрый другъ. Мнѣ былъ тяжель 40-й годъ — я тогда не нашутку страдаль — почти съума сходиль — отъ сильного боленія сердца. Думали даже, что Аневризмъ, но съ помощію Божією Дьяковъ лекарь помогъ въ Тобольскѣ. Я выдержалъ такое лечение, что не всякой и повѣрить. Избавляю тебя отъ этихъ подробностей. Теперь и помину нѣть обѣ этой болѣзни. Нога только не въ нормальномъ положеніи — на службу негожусь. Но выходитъ что-то мнѣ пряжка за 25-ти лѣтнюю Сибирскую жизнь. Видно еще не всѣ справки наведены. (продолженіе впередъ).

2.

9-е Сентября 1852. [Ялуторовскъ].

Какъ нибудь да ты уже знаешь, Любезный другъ Матюшкінъ, что у меня на стѣнѣ твой портретъ и въ портфель Теребеневской Лицейской Jeappot⁵⁾. Съ Іюля мѣсяца зрительная твоя трубка помогаетъ мнѣ тебя отыскивать, навожу ее на вашъ Департаментъ — и вижу Вице-директора въ полной дѣятельности⁶⁾. Помогай тебѣ Богъ въ этомъ новомъ дѣлѣ — а отъ меня прими, добрый другъ, сердечное спасибо за твое дружеское воспоминаніе. Разумѣется я бы тебя не узналъ, но узнаю твое прежнее сердце. Непомню даже какимъ образомъ мой портретъ къ тебѣ попалъ. Знаю, что такой же есть у Егора Антоновича — а твой явился какъ во снѣ — наши старики меня въ немъ неизвестно — а я въ этомъ дѣлѣ самъ не судья. Скажи оста-

¹⁾ Б. К. Данзасові.

²⁾ С.-то брата М. І. Пушкіна — Марія Миколаївна, уроджена Завалішіна.

³⁾ Дружина Б. К. Данзаса, уроджена Розенгейм.

⁴⁾ К. К. Данзаса, Пушкінового товариша з Ліцею, секунданта на дуелі Пушкіна.

⁵⁾ Де тепер цей портрет І. І. Пушкіна, невідомо. В Пушкінському Домі переходить тепер портрети декількох ліцеїстів, що належали раніше Т. Б. Семечкіній, уродж. Данзас, а до неї перейшли чи не од Ф. Ф. Матюшкіна, що вмер бездітний та заповів своє майно дітям Б. К. Данзаса (отак і архів Матюшкіна од Т. Б. Семечкіної перейшов у Пушкінський Дім). Із слів Пушкіна судивши, можна здогадуватися, що й решту портретів ліцеїстів, усім відому з репродукцій, як і портрет самого Пушкіна, зробив відомий художник-портретист Михайло Іванович Теребенев, автор численних акварельних та інших портретів (див. Каталогъ исторической выставки портретовъ, СПБ, 1905).

⁶⁾ З 29 квітня р. 1852 Матюшкін був за вице-директора Інспекторського Департаменту Морського Міністерства та члена Комітету для складання нового Морського Статуту.

вить-ли мнъ этого лицеиста у себя или вернуть тебѣ? — Ты мнъ не- говоришь, но вѣрно получилъ мое письмо Февральское. Отправлено было въ ящикъ къ Catherine¹). Новаго мнъ тебѣ нечего сообщить — увѣрять въ дружбѣ не нужно. Ты долженъ быть убѣжденъ, что я, не смотря на всѣ треволненія моего несовсѣмъ обыкновенного существованія, съ помощью Божію, сохранился въ чувствахъ и привязаностяхъ. — Обними всѣхъ нашихъ ветерановъ старого Лицея. — Константину Данзасу долженъ быть дать вѣсточку обо мнѣ нѣкто Кроль, молодой человѣкъ очень милый, ему знакомый, который недавно здѣсь проѣзжалъ изъ Иркутска. Бориса²) разсалуй за меня и когда нибудь, въ свободную минуту отъ дѣлъ казенныхъ, порадуй меня словечкомъ. Случай писать бывають. Теперь хочу тебя попросить обѣ одномъ дѣлѣ. Ты поступи со мной откровенно. Если можно сдѣлай, а нето откажи прямо. Я не хочу обѣ этомъ теперѣ писать къ своимъ потому что порученіе мое можетъ ихъ затруднить, а хлопотѣти они станутъ.

Моя Аннушка³) большіе дѣлаєтъ успѣхи на фортепіано — теперь учится, ходить къ учителю, своего фортепіано нѣть. Хочется мнѣ ей подарить хороший инструментъ, а денегъ Михайло обѣщаль въ будущемъ году прибавить. Слѣдовательно, если ты можешь купить фортепіано и послать съ зимними обозами въ Тюмень къ Зырянову, для доставленія оттуда Николаю Яковлевичу Балакшину⁴), то мнѣ сдѣлаешь великое одолженіе. Я думаю все это обойдется неболїе 300 цѣлковыхъ. Фортепіано надобно выбрать, какъ слѣдуетъ велѣть уложить и пр. и пр. Къ Ирбитской ярмаркѣ въ такомъ случаѣ я могу его получить. — Не взыщи, что я съ тобой говорю безъ оглядки. Прошу только обѣ одномъ: если нельзя, то сдѣлай какъ будто я и неговорилъ тебѣ о теперешнемъ моемъ желаніи. Чтобы моя просьба ни на волосъ тебя не затрудняла. При всемъ моемъ желаніи добыть фортепіано, можно и повременить. Я пишу, какъ будто го-

¹) С.-то до сестри Пушціна — Е. І. Набокової.

²) Б. К. Данзаса.

³) Позашлюбна дочка Пушціна од одної Туринської жительки --- Ганна — народилася въ Туринському чи Ялуторовському 8 вересня р. 1842, була хрещениця Оболенського, виховувалася з р. 1855 у начальнici інституту Марії Олександровни Дорохової въ Нижнімъ Новгородѣ (див. Щоденник Т. Г. Шевченка, за ред. Я. Я. Айзенштока, 1925; С. Я. Штрайх, И. И. Пущин, М. 1925, ст. 233, 236, 237, 238, 239 та ін.; згодомъ вийшла заміжъ (23 жовтня р. 1860 въ Нижнімъ Новгородѣ) за Анатоля Олександровича Полібіна й померла на початку р. 1863.

⁴) Пушцін дуже цінив у Ялуторовському цього Балакшина, місцевого купця. Ось що він писав за нього Е. А. Енгельгардтові 26 лютого р. 1845: „Очень человек добрый и смышленный; приятно с ним потолковать и приятно видеть готовность его на всякую услугу; в полном смысле верный союзник, исполняет наши поручения, выписывает нам книги, журналы, которые иначе должны бы были с громким нашим прилагательным (с.-то державних злочинців. Б. М.) отправляться в Тобольск прежде нежели к нам доходить. Все это он делает с каким-то радушем и приязнью” (С. Я. Штрайх, И. И. Пущин, М. 1925, ст. 195).

ворю съ тобой. Нужна большая довѣренность, чтобы заочно такъ говорить. Въ будущемъ году этотъ дслгъ уплотится.—Вотъ вся исторія.

Незнаю какъ тебѣ высказать всю мою признательность за твою дружбу къ моимъ сестрамъ. Я бы желалъ, чтобы ты, какъ Борисъ¹⁾, поселился въ нашемъ домѣ. Впрочемъ вѣроятно у тебя казенная теперь квартира. Я спокойнѣе здѣсь, когда знаю, что они окружены Лицейскими старого чекана. Обними нашего Директора почтеннаго. Скоро буду къ нему писать. Теперь неудається²⁾. Фонвизины у меня — заранѣе не поболталъ на бумагѣ, а при нихъ болтовня и хлопоты хозяина, радующагося добрымъ гостямъ. Объ нихъ поговорю съ Николаемъ³⁾. Тебя крѣпко обниму, Добрый мой Матюшкинъ. Милльонъ лѣтъ мы невидались. Врядъ-ли и увидимся. Будемъ хотъ изрѣдка пересылаться вѣсточкой. Отрадно обмануть разстояніе — отрадно быть близко и въ далекъ.—Часто гляжу на твой портретъ — тутъ мысли перебѣгаютъ всѣ десятки лѣтъ нашей разлуки. Appnette мнѣ недавно писала, какъ ты съ ней ходилъ по царскому саду — читая мнѣ казалось, что ты ей разсказывалъ вчерашнія события, а это разсказы Лицейской нашей жизни, которая довольно давно уже прошла. Надняхъ у меня былъ Оболенской, онъ сынъ того, что былъ въ Лицѣ инспекторомъ. Вышелъ въ 1841-мъ году. Служитъ при Гасфорти, прѣзжалъ въ Ялуторовскъ по какому-то порученію и услышавъ мою фамилию, зашелъ навѣстить менѣ⁴⁾. Съ нимъ я потолковалъ о старинѣ. Онъ нашелъ что я еще мало старъ; забросаль я его вопросами мѣстными, напомнилъ ему, что онъ жиль съ отцомъ во флигель въ съдствѣ съ Ротастомъ⁵⁾). Тогда этотъ Оболенской несознательно бѣгалъ — ему теперь только 32 года. — Только странный какой-то человѣкъ, должно быть въ родѣ своего отца. — Привѣтствуешь тебя Матвѣй Муравьевъ, онъ помнить твои разсказы по возвращеніи изъ Сибирской экспедиціи. — Одинъ онъ только тебя знаетъ изъ здѣшнихъ моихъ товарищѣй Ялуторовскихъ⁶⁾. Прощай. Онъ же таковой же — помнишь отмѣтки Мейера?⁷⁾.

¹⁾ Б. К. Данзас; він жив у домі, що належав батькові І. І. Пущіна — сенаторові І. П. Пущінові.

²⁾ Е. А. Енгельгардта. Листи до нього Пущіна з р. 1852 невідомі.

³⁾ Лист до М. І. Пущіна з 27 вересня р. 1852 — в книзі С. Я. Штрайха, М. 1925, ст. 221 — 224.

⁴⁾ Син інспектора ліцею Андрія Пилиповича Оболенського — Віктор Андріївич Оболенський, ліцей XI курсу (вип. р. 1841); помер на посаді урядовця для особливих доручень при генерал-губернаторі Західного Сибіру генералі Густаві Христофоровичеві Гасфорти.

⁵⁾ Ротаст був за ліцейського економа за часів Пущіна та Матюшкина.

⁶⁾ Див. угорі, ст. 888.

⁷⁾ Один з ліцейських гувернерів, що з нього часто кепкували ліцеїсти.

3.

24 Февраля 853. [Ялуторовскъ].

Ты по неволѣ, Любезный другъ Матюшкинъ, долженъ слушать мои разсказы о вашихъ фортепіано.

Съ удовольствіемъ сердечнымъ описываю тебѣ 18-ое февраля въ домѣ Бронникова¹).—Ты помнишь, что 4-го инструментъ былъ привезенъ — обѣ этомъ писалъ тебѣ союзникъ Балакшинъ²). Слѣдовательно ты знаешь, что 18-го минулъ срокъ карантинныхъ мѣръ по инструкції Яковлева³).

Въ 12-ть часовъ, когда Аннушка возвратилась изъ училища, приглашенъ былъ Берхъ. Я взялъ ключъ и отворилъ замокъ. Подняли крышку и всѣ ахнули отъ восхищенія при видѣ работы отчетливой и новой для насъ — Сибиряковъ, — работы Г-на Зике. Тронула Аннушка первая клавиши, и представь себѣ, что всѣ звуки вѣрны (только двѣ струны Берхъ немного подстроилъ). Пошли аккорды — я сѣлъ, задумался въ самыхъ отрадныхъ думахъ. Всѣ вы явились около меня, всѣхъ вѣрою я цаловалъ, обнималъ. Безъ сомнѣнія вы должны были и тамъ ощутить эту торжественную минуту, глубоко чувствуемую безъ оханій и аханій! Аннушка пошла собирать всѣхъ — явились Муравьевы⁴). Тотъ же восторгъ и рѣчи о васъ!

Сѣли обѣдать — а вечеромъ къ чаю собралась вся Ялуторовская артель съ семьей Балакшина. Устроился музыкальный вечеръ. Молодежь даже повертелась подъ звуки отличного, громкаго и чрезвычайно наряднаго простотой своей фортепіано.—

Вотъ какъ вы меня балуете, добрые мои друзья! За что все это дѣлается? Вы вѣрно лучше меня это знаете, потому что такъ дѣлаете.

Я сѣлъ сегодня за твой Листокъ, въ ожиданіи Николая Николаевича Муравьева⁵) — его ждутъ сегодня или завтра. — Опять повторяю тебѣ мое желаніе, чтобы ты съ нимъ познакомился. Онъ безъ сомнѣнія самъ сдѣлаетъ первый шагъ, но я бы хотѣлъ, чтобы ваша встрѣча не кончилась однимъ размѣномъ китайскихъ визитовъ. Ты съ удовольствіемъ сблизишься съ этимъ живымъ существомъ.

Ваше фортепіано первое въ нашемъ городкѣ — это немного еще значить, хотя впрочемъ здѣсь до него было уже пять инструментовъ — не во всякомъ уѣздномъ городѣ, особенно Сибирскомъ, встречается

¹) Въ домѣ Бронікова въ Ялуторовському Пушкін прожив з грудня р. 1843 до осени р. 1856, коли після амнестії виїхав до Росії.

²) Див. угорі, стор. 890.

³) Михайла Лук'яновича, що бравъ участіе у висиланні фортепіано; зъ нього був добрий музикант (і композитор) і, очевидчаки, вінъ дававъ указівки, якъ поводитися ізънструментомъ після дороги, щобъ вінъ не зіпсується.

⁴) С.-то М. І. Муравйов-Апостол зъ дружиною та вихованкою.

⁵) Згодомъ графа Амурського.

такое богатство музыкальное. Г-ну Зике, о которомъ я до сего и понятія не имѣлъ, слѣдовало бы объявить въ газетахъ признательность за его произведение художественное, но я не печатаюсь и газетъ у насъ не издаются. Слѣдовательно, надобно ограничиться тѣмъ, чтобы ты за меня сходилъ къ нему вмѣстѣ съ Яковлевымъ и сказалъ ему, что инструментъ превосходный, дошелъ до меня въ совершенной исправности и всѣхъ восхищаетъ. Ничего нѣть мудренаго, что къ нему будуть отсюда заказы.—

Однимъ словомъ ура Лицею старого чекана! Это былъ вечеромъ тостъ при громкомъ тушѣ. Вся древность наша искренно раздѣлила со мной благодарное чувство мое—оно сливалось необыкновенно пріятно со звуками вашего фортепіано. Осушили бокалы за васъ, добрые друзья, и за нашего старого Директора¹⁾). Желали вамъ всего отраднаго—эти желанія были такъ задушевны, что они должны непремѣнно совершиться.

Теперь Аннушка уроки беретъ дома—и Субботы мои оживились для молодежи, которая съ нами.—

Портретъ твой надъ фортепіано.

Не знаю, сказалъ-ли я все, что хотѣлось бы сказать, но кажется довольно уже заставлять тебя разбирать мою всегда спѣшную рукопись и увѣрять въ томъ, что ты и всѣ вы знаете. На этотъ разъ, я какъ то измѣнилъ своему обычай: меньше словъ!—Они недостаточны для полныхъ чувствъ между тѣми которые хорошо другъ друга понимаютъ и умѣютъ обмануть слишкомъ четвертьвѣковую разлуку.—Вотъ истинная поэзія жизни!—

Обнимаю тебя, добрый другъ, а ты обними за меня всѣхъ нашихъ ветерановъ. Надѣюсь, что когда нибудь мнѣ откликнешься.—Вѣсточка отъ васъ—истинная для меня отрада. Возьмите когда нибудь листокъ и каждый скажите мнѣ на немъ словечко. Такимъ образомъ я какъ будто всѣхъ васъ увижу.

Когда будешь ко мнѣ писать, перебери весь нашъ выпускъ по алфавитному списку. Я о нѣкоторыхъ ничего не знаю.

Гдѣ Брогліо¹), гдѣ Тирковъ?²⁾

Помогли Тиркову чорти:

Онъ вездѣ нуль и четвертый!

Мнѣ бы хотѣлось имѣть въ рѣзкихъ чертахъ полныя свѣдѣнія о всѣхъ. Многихъ уже недосчитываемся.

Пушкина послѣднее воспоминаніе ко мнѣ 13-го Декабря 826 года: „Мой первый другъ и пр.“ я получилъ отъ брата Михайлы въ 843-мъ году

¹⁾ Е. А. Енгельгардта.

²⁾ Граф Сільверій Францевич Брогліо, товариш Пушкіна та Матюшкіна, одного з ними випуску з Ліцею. З розвідок Н. А. Гастфрейнда, він вмер у Греччині між роками 1822 та 1825 (Товарищи Пушкина, т. III, СПБ, 1913, ст. 389 і далі).

³⁾ Другий товариш — Олександер Дмитрович Тирков; він вмер 7-го листопада року 1843 (див. там-таки, ст. 377—386); вірші про нього — з лицейської „Національної пісні“.

собственой руки Пушкина. Эта ветхая рукопись хранится у меня какъ святыня. Покойница А. Г. Муравьевъа привезла мнѣ въ томъ же году списокъ съ этихъ стиховъ, но мнѣ хотѣлось имѣть подлинникъ и очень радъ, что отыскалъ его—¹).

Когда нибудь надобно тебѣ прислать посланіе къ намъ всѣмъ:

Во глубинѣ Сибирскихъ рудъ
Храните гордо терпніе и пр.

На это посланіе есть отвѣтъ Одоевскаго нашего, который тоже давно не существуетъ—умеръ на Кавказѣ²). Можетъ быть все это тебѣ извѣстно³).

Обними крѣпко Бориса, пожми руку Катеринѣ Павловнѣ⁴).

Прощай покамѣсть, надобно еще нѣсколько Листковъ исписать.

Директору посылается цѣлая тетрадь, лишь бы имѣлъ терпніе читать⁵).

Матвѣй Муравьевъ именно видался съ тобой у Корнилова въ домѣ армянской церкви. Опять просить пожать тебѣ руку и благодарить, что ты его не забылъ⁶).

Вѣрный твой Jeannot.

4.

2-го Іюля 1853 г. [Ялторовскъ].

Любезный другъ Матюшкинъ, ты уже долженъ знать изъ письма моего къ Николаю⁷) отъ 12-го Іюня, что съ признательностю сердечною прочтенъ твой Листокъ отъ 8-го Мая. Посылка получена въ совершенной исправности. Старый Лицей надѣ форепіанами красуется, а твой портретъ съ Энгельгардтомъ и Вольховскимъ на другой стѣнкѣ, близъ письменнаго моего стола. Ноты твои Аннушка скоро

¹) Історію цього вірша Пушкина див. у творах Пушкина за ред. С. А. Венгерова, т. IV, ст. XX — XXI. Де знаходиться справжній автограф Пушкина, що належав Пушчину, тепер невідомо; певне десь у родині В. Є. Якушкіна, якій належить увесь архів І. І. Пущіна (див. С. Я. Штрайх, И. И. Пущин, М. 1925, ст. 334).

²) Див. там-таки.

³) У своїх відомих Записках про Пушкина, Пущін наприкінці пише. „Въ своеобразной нашей тюрьмѣ я слѣдилъ съ любовью за постепеннымъ литературнымъ развитіемъ Пушкина; мы наслаждались всѣми его произведеніями, являвшимися въ свѣтъ, получая почти всѣ современные журналы. Въ письмахъ родныхъ и Энгельгардта, умѣвшаго найти меня и за Байкаломъ, я неразъ имѣлъ о немъ нѣкоторыя свѣдѣнія. Бывшій нашъ Директоръ приславъ мнѣ его стихи „19-го октября 1827 года“:

„Богъ помошь вамъ, друзья мои“ и т. д*.

Докладно Пущін згадує й за те вражіння, що справила на нього та його товаришів в ув'язненні звѣстка про смерть Пушкина.

⁴) Б. К. та Є. П. Данзаси.

⁵) Лист цей не відомий. ⁶) Див. вище, стор. 891.

⁷) Цей лист до М. І. Пущіна не відомий.

будеть разыгрывать, а тетрадка изъ Лицейского архива переписана¹). Подлинникъ нашей древности возвращаю. Отъ души тебѣ спасибо за все, добрый другъ! Обими всѣхъ нашихъ, караулюющихъ Петербургъ²), какъ я тебя обнимаю — миллионъ разъ. Желаю тебѣ всего хорошаго и отраднаго! Странно, что нашъ Сибирской Н. Н.³) тебя не видалъ. Онъ самъ мнѣ сказалъ, что непремѣнно будетъ у Вице-Директора. При этомъ слuchaѣ я пустиль такую дробь, что онъ еще больше пожелалъ съ тобой познакомиться. Видно путевая впечатлѣнія не всегда доживаются до приїзда въ Столицу — или онъ на мѣренъ прежде выкупаться за границей, а потомъ уже показать себя тебѣ.— Въ этомъ человѣкѣ много хорошаго, но есть и свои слабости: одна изъ нихъ, по моему, какая-то безотчетная довѣренность къ Мандарину. Ты вѣрно угадаешь, кого я такъ назвалъ, когда онъ еще былъ не женатъ. Я никакъ недумалъ, чтобы этотъ гусь вступилъ въ нашу семью Сибирскую.— Я въ бытность мою въ 1849 году въ Иркутскѣ говорилъ Нелинъкиной маминькѣ все, что могъ, но видно проповѣдывалъ пустынѣ. Теперь остается только желать, чтобы не сбылось для этой бѣдной, милой женщины все, что я предсказывалъ отъ этого союза, хотя уже и теперь ея существование не совсѣмъ отрадно⁴).

Вѣроятно неудивило тебя письмо Балакшина отъ 26 Іюня. Ты все это передалъ Николаю, который привыкъ къ проявленіямъ Маремьянъ-Старицы.— Записку о Тизенгаузенѣ⁵) можешьбросить, недѣля никакихъ справокъ. Это тогдашніе бредни нашего doyen d'age, отъ которыхъ я не могъ отදваться. Сынъ его сказалъ мнѣ теперь, что означенный Тизенгаузенъ давно имѣть другое мѣсто. Это дѣло можно почислить рѣшеннымъ. Незнаю, такъ ли будетъ съ Манифестомъ о вступленіи нашихъ войскъ въ Молдавію и Валахію. Вчера прочелъ его въ газетахъ — и ровно тутъ ничего не понимаю⁶). — Громкое посольство Меньшикова кончилось · шуткой,

¹) Т. зв. „Матюшкинская тетрадь“ ліцейськихъ віршів; нині в Пушкінському Домі; за неї див. у книзі К. Я. Грота: „Пушкінський Лицей“, СПБ, 1911, ст. 145 — 154.

²) З приводу війни, що її сподівалися тоді та що скоро по тому й почалася (Східня війна 1853 — 1856).

³) Н. Н. Муравйов-Амурський.

⁴) Тут говориться про урядовця при Н. Н. Муравйові-Амурському, Дмитра Васильовича Молчанова (вмер року 1857), правознавця випуску року 1842, що одруживсь 15 вересня року 1850 з дочкою декабриста С. Г. та М. Н. Волконських — Оленою Сергіївною (див. вище). Шлюб іхній потьмарено було перше судовим процесом Молчанова, а потім божевілям його. Див. „Архівъ Раевскихъ“, за ред. Б. Л. Модзалевського, т. IV, СПБ, 1912 та т. V, Пігр., 1915, pass.

⁵) Один з найстарших (doyen d'age) декабристів, що допіру дістав дозвіл повернутися з Сибіру до родини на батьківщину в Нарву, де в нього були два сини й дочка, що народилися до вироку.

⁶) 14 червня було дано Маніфеста про те, що російське військо зайняло Дунайські князівства, 21 червня авангард російського війська перейшов Прут біля Леово; але воєнні дії проти турків почалися пізніше — 11 жовтня баталією при Ісаїчі.

которую ты вѣрно слышалъ: она и до меня дошла. Я посмѣялся, но смѣха съ дѣломъ ненадобно смѣшивать въ иныхъ случаяхъ.—Тебѣ вѣрно теперь больше хлопотъ. Иностранные флоты что-то копошатся близь Дарданель.—Объясни мнѣ все это. Кажется ненужно бы драться. Если хотятъ раздѣлить Турцію, то это можно дипломатически сдѣлать безъ всякой церемоніи; если же въ самомъ дѣлѣ хлопоты о ключикѣ, то не стоитъ такъ далеко изъ Православія заходить и брать на плечи Европейскую войну. Вы у источника живете, а мы здѣсь бродимъ въ совершенной темнотѣ.—Знаемъ только, что вся Европа въ натянутомъ положеніи, которое должно чѣмъ-нибудь разразиться. Рано или поздно должны столкнуться два начала.—Я все надѣюсь, что не съ гнилого Запада явится заря, а съ Востока, т. е. отъ соединенія славянскихъ племенъ. Это будетъ прочнѣе всѣхъ вспышекъ и потомъ реакцій, отдаляющихъ жестоко самое дѣло.—У меня это *idée fixe*—и я все подвожу къ этому подготовленію: много тутъ основныхъ началъ, несознательно ведущихъ къ желаемымъ измѣненіямъ, безъ которыхъ нѣтъ блага подъ Луной. Вотъ куда меня забросила мечта, будто бы я съ тобой говорю—ты можетъ быть примешь меня за сумасшедшего. Пусть такъ: только это состояніе отрадное—вѣра въ человѣчество, стремящееся, не смотря на всѣ закоулки, къ чему-нибудь высокому, хорошему, благому. Безъ этой вѣры тѣмно жить.

Перейдемъ къ старому Лицею. Нельзя-ли тебѣ у Єсакова вдовы¹⁾ отыскать Лицейскаго моего Трубадура²⁾. Я ему отдалъ, при разставаніи, книженку, испписанную тогда моей рукой. Тамъ должны быть нѣкоторыя мелочи, можетъ быть несохранившіеся въ другихъ рукописяхъ. Присланная тобою тетрадка меня навела на эту мысль.—Я читалъ недавно Гаевскаго статью о Дельвигѣ³⁾—и тутъ много теплаго воспоминанія нашей старины. Ты можетъ быть неимѣешь времени читать русскіе журналы, большую частію пустые—но Современникъ иногда пробѣгай. Этотъ Гаевской долженъ быть изъ нашихъ потомковъ⁴⁾.—Тоже рылся въ нашихъ архивахъ.—Спасибо ему! Прочти Григоровича Рыбаки⁵⁾. Новая

¹⁾ Вдова Семена Семеновича Єсакова, що застрелився р. 1831, ліцейського товариша Пушкіна та Матюшкіна, Марія Іванівна, народж. Герман (народ. 1800, вм. 1868 р.); про неї та чоловіка її див. мою замітку въ зб. „Пушкинъ и его современники”, вип. II, ст. 27—31; „Вѣсти. Всем. Ист.”, 1899.

²⁾ Про збірку „Духъ лицейскихъ трубадурівъ” див. въ „Сочиненіяхъ Пушкина”, вид. Рос. Академії Наук, т. I, вид. 2, прим., ст. 10—11 та въ К. Я. Грота „Пушкинскій Лицей”, СПБ, 1911, стор. 140, прим. Рукопис тепер у Пушкинськім Домі—із спадщини Т. Б. Семечкіної, с.-то Ф. Ф. Матюшкіна; писано його рукою не Пушкін; наприкінці одну пісню записав власноручно Пушкін („Гауеншильдъ и Энгельгардъ...”).

³⁾ Въ „Современникѣ”, 1853, № 2 і далі.

⁴⁾ Віктор Павлович Гаевський (умер р. 1888) справді скінчив курс у Ліцеї р. 1845, в XIV курсі.

⁵⁾ Повість Дмитра Васильовича Григоровича въ „Современникѣ”, 1853, № 3, 5, 6 та 9.

школа русского быта. Очень удачно!—Не рѣдко морозъ по кожѣ, какъ при хорошей музыкѣ.

Спасибо тебѣ, что иногда забываешь къ моимъ добрымъ сестрамъ въ Царскомъ селѣ. Мнѣ недавно писала Appnette, что ты былъ у нихъ, порадовалъ своимъ появлениемъ. Модестъ¹⁾ ихъ сестрѣ—можетъ быть съ нимъ сблизятся семейнымъ образомъ. Catherine²⁾ моя большая нелюдимка—и потеря доброго мужа еще болѣе ее отуманила. Ты вѣрно вблизи это видишъ лучше, нежели я отсюда. Хочу только, чтобы ты зналъ, что всѣ онѣ добры и черезъ чурь добры ко мнѣ далекому. Во всякомъ случаѣ имъ отрада видѣть тебя—въ этомъ ты не долженъ сомнѣваться; но я также увѣренъ, что тебѣ нельзя располагать всегда своимъ временемъ—оно принадлежитъ службѣ и занятіямъ сложнымъ.—

Вѣроятно тебя видѣлъ Иванъ Федоровичъ Иваницкій, медикъ, путешествовавшій на судахъ Американской Компаниіи. Онъ тебя знаетъ и обѣщалъ мнѣ, при недавнемъ свиданіи здѣсь, передать тебѣ мой привѣтъ. Всѣми способами стараюсь тебя отыскивать, только извини, что самъ не являюсь. Нѣть прогоновъ. Подождемъ желѣзную дорогу. Когда она дойдетъ <до> Ялуторовска, то вѣроятно я по ней пойду. Аннушка³⁾ тебя цалуетъ.—Незнаю, успѣю ли съ этимъ случаемъ написать и Егору Антоновичу⁴⁾ и благодарить его за infolio, адресованное Его Благородію Ив. Ив. Пущину. Онъ непризнаетъ приговора Верховнаго Уголовнаго Суда⁵⁾.—На всякой случай обними Директора и директоршу, пока я самъ ему не откликнусь. У насъ депеши не дипломатическія—можно иногда и помедлить. Жарь тропической. Я съ нимъ плохо лажу; отъ того можетъ быть и не успѣю исписать столько Листковъ сколько хотѣлось бы.—

Вѣрный твой И. П.

Многое мнѣ напомнила допотопная тетрадка. Какъ живо я перенесся въ былое—какъ будто и непрошло столькихъ лѣтъ.—Проси Бориса, чтобы онъ нехвораль. А что подѣливаетъ Константинъ⁶⁾. Не тотъ, который управляетъ Министерствомъ вашимъ⁷⁾, а который съ гордымъ пламенемъ во взорѣ.—Читая твою тетрадь, я впередъ говорилъ на память во многихъ мѣстахъ. Живъ чурилка!—За все благодареніе Богу!

¹⁾ Барон (потімъ граф) Модест Андріївич Корф (народ. 1800, пом. 1876 р.), ліцейський товарищ Пущіна та Матюшкіна, р. 1853—член Державної Ради та Директор Публічної Бібліотеки.

²⁾ К. І. Набокова; чоловік її генерал-ад'ютант Іван Олександрович Набоков помер 21 квітня р. 1852.

³⁾ Дочка Пущіна. ⁴⁾ Енгельгардтові.

⁵⁾ За вирокомъ суду Пущіна було позбавлено дворянства, а тому він і не мав права на титул „благородія“.

⁶⁾ Борис та Костянтин—брати Данзаси.

⁷⁾ Себ-то великий князь Костянтин Миколаевич, генерал-адмірал.

Р. С. Слишкомъ годъ виписываю отъ Appette Памятную Книжку Лицея 1852—1853; вѣрно тамъ есть выходки на мой и Вильгельма счетъ и она церемонится прислать. Пожалуйста, если она не рѣшается прислать ее, пришли ты на имя Балакшина. Миѣ непремѣнно хочется имѣть этотъ документъ¹⁾.

5.

26 марта 854. [Ялуторовскъ]

Ты имѣешь право думать, любезный другъ Матюшкинъ, что я командированъ куда нибудь по восточному вопросу, откуда нѣтъ возможности подать голоса. 20 сентября Таскинъ²⁾ привезъ мнѣ добрые твои Листки отъ 1 и 26 Августа и я до сихъ поръ неоткликнулся тебѣ, между [тѣмъ] какъ очень часто въ продолженіе этихъ мѣсяцівъ мысленно былъ съ тобой и съ добрыми нашими друзьями. Какъ это дѣлается, право незнаю. Нельзя сказать, чтобы я былъ лѣнивъ, нельзя сказать, что я былъ обремененъ дѣлами, а результатъ обличаетъ и въ томъ и другомъ.—Прости меня—это время какъ то было мнѣ неловко—тыв прочемъ слышалъ обо мнѣ—я постоянно отправляю домой очередныя казенные письма, которые доказываютъ, что живъ Чурилка. Надняхъ былъ у меня морякъ Караповъ³⁾ съ твоимъ листкомъ отъ 5 Марта. Читаль его съ признальностю, мнѣ стало такъ совѣстно, что я очень бравилъ себя и пишу тебѣ мою повинную съ сыномъ нашего Якушкина, который былъ здѣсь ревизоромъ въ Тобольской губерніи по'межевой части.—Онъ надѣется тебя лично увидѣть и дать изустную вѣсть обо мнѣ⁴⁾.

¹⁾ Справді, въ „Памятной Книжкѣ“ Лицею на 1852—1853, що й видано року 1852, въ списку вихованцівъ I курсу випуску р. 1817 імення Пушціна та Кюхельбекера зовсімъ пропинено (як пропинено въ такихъ самихъ спискахъ, доданихъ до книги „Актъ Импер. Александровскаго Лицея 12 іюня 1850 г.“) і всіхъ вихованцівъ у цімъ курсі залишено 27 замість 29 (навіть у статистичнихъ таблицяхъ); не вміщено їхъ і въ „Памятной Книжкѣ“ р. 1855—1856, — і лише у кн. на р. 1856—1857, виданій по амністїї декабристівъ, вони з'являються на своїхъ місцяхъ у цімъ списку.

²⁾ Певне управитель сибирськихъ соляренъ (1856) підполковникъ Микола Миколайовичъ Таскій.

³⁾ Василь Кіндратовичъ Кораловъ, лейтенантъ Балтицької флоти; 10 лютого р. 1854 йому дано рангу капітан-лейтенанта та переведено до Сибирського екіпажу, въ Петровівське („Общий Морской Списокъ“, ч. X, ст. 391—392).

⁴⁾ Листа писано въ сїмий день від'їзу зъ Ялуторовського, зъ другимъ синомъ декабриста І. Д. Якушкина відъ шлюбу його зъ Настею Василівною Шереметевою (пом. 1846)—Євгеномъ Івановичемъ (народ. 20 січня 1826 р., пом. 27 квітня 1905 р.), тоді інженер-підполк., що служивъ за молодшого ревізора при своєму дядьку (по матері), управителі Межового корпусу міністрії державнихъ маєтностей М. Н. Муравйові (потімъ „Віленському“). Вінъ укупні зъ старшимъ братомъ В'ячеславомъ Івановичемъ (нар. 1824 р., пом. 1861 р.), що служивъ за урядовця для особливихъ доручень при генерал-губернаторі Східного Сибіру М. Н. Муравйові („Амурському“) въ Іркутському, приїздивъ до Ялуторовського, провідати батька. Євгенія Івановича проводили 26 марта, писавъ І. І. Пушін до п.-о. С. Ф. Знаменського: „Это расставание было тяжело Ивану Дмитриевичу. Слава богу, что остается при немъ“.

До него долженъ быть у тебя Фрейгангъ, бывшій моимъ гостемъ по возвращеніи изъ Камчатки¹⁾. Онъ же встрѣтился дорогой съ Арбузовымъ²⁾ и передалъ посланный тобою привѣтъ. Арбузова провезли мимо Ялуторовска.— До того въ февралѣ я видѣлся съ Н. Н. Муравьевымъ³⁾ и онъ обняль меня за тебя. Спасибо тебѣ! Отъ нынѣ впредь не будетъ такихъ промежутковъ въ нашихъ сношеніяхъ. Буду къ тебѣ писать просто съ почтой, хотя это и запрещено мнѣ незнану почему. —

Все, что ты мнѣ говорилъ въ Августѣ и теперь говоришь объ современномъ дѣлѣ, совершенно справедливо. Незнаю только, что выйдетъ изъ всего хаоса, гдѣ перепуталось все. Вѣроятно никто изъ самыхъ закоренѣлыхъ дипломатовъ не объяснить заданной обстоятельствами задачи.— Ясно только, что Россія упала и подверглась такому контролю, котораго прежде не смѣли выказывать.— Повторяю съ тобой, что она выйдетъ изъ этого затруднительного положенія, но только усилій большихъ будетъ стоить. Къ тому же мнѣ кажется, что тутъ явиться многіе вопросы неожиданные. Возстаніе славянскихъ племенъ новое событие— оно врядъ-ли входило въ расчеты Запада. Можно думать, что этотъ потокъ и далѣе распространится. Однимъ словомъ поживемъ, такъ многое увидимъ.

Морякамъ нашимъ трудно теперь. Синопское дѣло чуть-ли не послѣднее было столкновеніе. Нахимовъ⁴⁾, безъ сомнѣнія, славно дѣйствовалъ, но калибръ быль на его сторонѣ: ему нетрудно было громить фрегаты, да еще Турецкіе. Несожалѣшь-ли ты теперь, что виѣ знатнаго поля?

Что будетъ дѣлать Непиръ⁵⁾ въ Балтицѣ?

Некончится-ли все это демонстраціей? Нигдѣ непредвижу возможной встрѣчи. Нельзя-же думать, чтобы повторилась исторія Копенгагена. —

Однако довольно заряжать тебя этими старыми толками. Отъ тебя можно услышать что-нибудь новое, а мнѣ трудно отсюда политиковати. Въ увѣренности только, что ты снисходительно будешь все это разбирать, я болтаю. Еще если бъ мы могли говорить, а заставлять читать мой вздоръ— просто грѣхъ!—

другой сын. Оба очень "хорошие ребята" (С. Я. Штрайх, И. И. Пущин, М. 1925, ст. 225). Є. І. Якушкін потім зажив собі слави своїми працями про звичаєве право; його-таки допитливості та настірливості ми зобов'язані тим, що Пущін написав, у вигляді листа до Є.І. Якушкіна, свої славнозвісні „Записки о Пущинѣ“ (серпень р. 1858).

¹⁾ Карло Васильович Фрейганг, з лютого р. 1850 був за помічника військового губернатора Камчатського краю, за командира 46 флотського екіпажу та за капітана над портом у Петропавлівському, звідки його переведено, 9 грудня р. 1853, до Балтицької флоти; р. 1861 подавсь у відставку в ранзі контр-адмірала.

²⁾ Наступник К. В. Фрейганга на Камчатці (16 грудня 1853 — 27 червня 1855 рр.), капітан 1-ої ранги Олександер Павлович Арбузов, згодом контр-адмірал (при відставці, 4 листопада р. 1863); помер 14 січня р. 1874.

³⁾ Амурським, див. вище, ст. 898. ⁴⁾ Відомий рос. адмірал. ⁵⁾ Англійський адмірал.

На нашемъ здѣшнемъ горизонѣ тоже отражается Европейской кризисъ. Привозныя вещи вздорожали. Простолюдины безпрестанно спрашиваютъ о томъ, что дѣлается за нѣсколькоъ тысячъ верстъ. Почтовые дни для насъ великое дѣло. Разумѣется Англіи и Франції достается отъ насъ большое чиханіе. Теперь и Австрія могла бы быть на сценѣ разговора, но она слишкомъ низка чтобы обѣ ней говорить.—Она напоминаетъ мнѣ нашего Австрійца Гауеншильда¹⁾). Просто желудокъ не варить. Такъ и хочется Лакрицу сплюснуть за щекой.

Доболтался до того, что надобно тебя обнять и просить расцаловать всѣхъ нашихъ стариковъ. Я мысленно съ вами, добрые друзья, когда вы вмѣстѣ, зная, что и вы меня вспоминаете нерѣдко.

Про прозу жизни нечего сказать особеннаго. Все идетъ заведеннымъ порядкомъ. Иногда побаливаетъ спина, но я дѣлаю, какъ будто этого не замѣчаю.

Аннушка²⁾ благодаритъ тебя за слово къ ней. Она ростетъ— и понемногу развивается.

Прощай, добрый другъ! Собирается наша артель—отъ меня поѣдетъ Евгений Якушкинъ. Будемъ въ послѣдній разъ съ нимъ вечеровать.

Отъ чего думаешь, что видъ Лицея навель на меня грусть. На-противъ съ отраднымъ чувствомъ гляжу на него. Видно когда писалъ тебѣ, высказалось что-нибудь нетакъ. Отъѣздъ нашего *doyen d'âge*³⁾ не могъ насъ слишкомъ взволновать: онъ больше или меньше вездѣ какъ чужой. И въ Нарвѣ какъ то плохо идетъ. Я это предвидѣлъ— и сынъ его Михайло⁴⁾ мнѣ неразъ это писалъ. *Vale et mihi fave.* —

И. Пущинъ.

¹⁾ Інспектор Ліцею за часів Пушкіна та Матюшкіна, професор німецької мови, з походження австрієць, викликаний з Відня. Як каже М. А. Корф, його ненавиділи в ліцеї; в одній з „національнихъ пѣсенъ“, що й скомпонували були спільними силами ліцеїсти (серед них і Матюшкін) про нього говорено:

Въ лицейской залѣ тишина—
Дикованка межъ нами,—
Друзья, къ намъ лѣзть сатана
Съ лакрицей за зубами.
Друзья, сберемтесь гурьбой—
Дружнѣ въ руки палку,
Лакрицу сплюснемъ за щекой,
Дадимъ австрійцу свалку, і т. д.

Гауеншильд мав звичку звісди живати лакрицю (К. Я. Гротъ, „Пушкинський Лицей“, ст. 217—218). ²⁾ Дочка Пущіка.

³⁾ Декабриста В. К. Тізенгавзена; див. вище.

⁴⁾ Михайло Васильович Тізенгавзен (нар. 1823) р. 1851 служив у Поштовім Департаменті, а р. 1856 був за урядовця для особливих доручень при головному начальникові над департаментом Ф. І. Прянішникові; помер божевільний 9 лютого р. 1869.